

במימיו השחורים ונטולי הנתיבים של הדיוניסי

יותם פלדמן

אין ספק שבסמים פסיכדליים גלומים כוחות מרפאים, מאחים, משרי הרמוניה, שעשויים להקל על סבל ולהשיב סדר שנגזל. אבל החוויה הפסיכדלית מקימה לחיים גם יסוד דיוניסי, הדומה לשיגעון זמני או לשכרות, מערער עקרונות, מפרק יסודות, מנקר את גידי התודעה. התנועה הפסיכדלית העכשווית כרוכה במאמץ להחליש ולביית את הכוח הזה, אלא שזהו כוח יוצר חיוני במחשבה, באמנות ובכל תודעה חזקה

יוני 2021

ם הלילה הוא שמש.

(זרתוסטרה)

בחודש נובמבר האחרון, שבועות אחדים אחרי שהגעתי למקסיקו סיטי, נסעתי במכונית שכורה למדבר סן לואיס פוטוסי, מרחק יום-יומיים נסיעה מצפון לבירה. זה היה סוף השבוע של יום המתים. כך גיליתי, או נזכרתי, בתחנת הדלק הראשונה שבה עצרתי. קניתי שם מרוכל מסכת גומי של איש שחזר מהמתים - שיניו צהובות, תלויות רופפות מהחניכיים המדממים, עיניו שחורות, פצעים מכוערים ושטפי דם ארגמניים מכסים את פניו. המסכה שמורה בביתי, בכל יום אני מתבונן בה ונוכח לגלות שפניה נראים עגומים יותר, מתים יותר.

אבל במקסיקו כולם חיו וחיים עם המתים, בכל זמן ובוודאי בימי המגפה. האווירה בעיר אמנם קודרת הרבה פחות מכפי שיכול לתאר לעצמו קורא העיתונים בארץ אחרת; מקסיקו המשיכה לחיות, אפילו באינטנסיביות יתרה, בצילו של מלאך המוות. אך החיים אינם נטולי מועקה. בכל לילה שבו ישבתי ער בדירה במרכז העיר, קולות האמבולנסים, אוספים את הגוססים ואת הגוועים מבתיים, חדרו אל הדירה, חוצים את השדרה הראשית בדרך לבית החולים הגדול בשכונת דוקטורס. אמבולנס ואחריו עוד אמבולנס ועוד אמבולנס רודפים זה את זה, ומותירים בשעה האחרונה, הארוכה ביותר, של הלילה, טעם של מונוטוניות מטמטמת.

נזקקתי לאוויר אחר.

הנסיעה אל מחוץ לעיר אורכת שעתיים לפחות. השוליים העצומים של הבירה - רחובות מלאים בבתי מטבחים ובמלונות זולות - התחלפו בהדרגה בעיירות קטנות יותר ויותר, ולבסוף באופק הרחב, החידתי, של המדבר. למחרת ישנתי במלון זול בבירת המחוז, ובבוקר אספתי ממזנון דרכים שני טרמפיסטים - בחור ובחורה היפים. הם עלו למכונית, וכמעט מייד התחרטתי על כך. הבחור, פטפטן בלתי נלאה, ניסה להרשים את הבחורה בדיבורים על אלים ועל גלגולי נשמות ועל פיוטה, קקטוס מעורר הזיות שנפוץ בחלק זה של המדבר המקסיקני. היא הקשיבה לו, משועממת, עד שנרדמה.

ברחוב הראשי של הכפר ריאל-דה-קטורסה נפרדו דרכינו. הם הלכו לדירה שלהם, ואני לחדר ששכרתי בבית בן שתי קומות על צלע הר, לא רחוק מהרחוב הראשי של הכפר. בקומה הראשונה גרה בעלת הבית, מעליה החדר שלי ומחוצה לו מרפסת שהשקיפה אל העמק המדברי.

בשעת לילה הכה מישהו בדלת החדר שלי. דפיקות חזקות, בלתי פוסקות. הלמות של אדם נואש. בפתח עמד איש זקן חבוש מצנפת מגוחכת, מאחוריו זוג ההיפים ומאחוריהם ילד. די היה לי במבט חטוף באיש חובש המצנפת כדי להבין מי הוא. נזכרתי בשורות שכתב ויליאם בורוז לאלן גינסברג בשנת 1953 מיערות האמזונס בקולומביה, שם חיפש את ה-yage, הידוע גם כאיוואסקה, סם משנה תודעה רב עוצמה: "השיכור, הרמאי, הבטלן הכי חסר תקנה שתמצא בכפר, הוא בדרך כלל השאמאן".

האיש במצנפת התאים התאמה מושלמת לתיאור של בורוז. הוא חלץ מייד את נעליו והזמין את עצמו לשכב על המיטה שלי, ובעקבותיו השתרעו עליה גם זוג ההיפים והנכד. הוא הוציא מהתיק שלו צנצנת ענקית מלאה אבקה לבנה, והחל לפרוט בפניי את סגולותיה של התרופה שכינה "מלח מקסיקני" - מרפאת סרטן, קורונה, שפעת, דיכאון ומחלות מין. התעלמתי מדבריו ושאלתי אותו אם אפשר לקנות ממנו פיוטה. "לא, לא, אני לא מתעסק בזה", השיב בתנועת יד מבטלת. "ממה זה עשוי, דרך אגב", שאלתי אותו, והוא לחש באוזני את הסוד: "לימון, חזק מאוד מאוד".

הלילה ירד, השעות חלפו, ואיש מהיושבים על המיטה לא הראה בדל כוונה ללכת. רק דרך אחת הייתה לסלק אותם משם - לקנות מהשאמאן את המלח המקסיקני שלו. אכן, מייד אחרי ששילמתי קמו הארבעה כאיש אחד, נעלו את נעליהם והסתלקו מהחדר.

בבוקר עירבבתי מעט מהמלח המקסיקני בכוס מים. אחרי ששתיתי את המים נמלאתי כוחות עצומים, זרים, ובאינטואיציה, זרה לא פחות, הלכתי אל המדבר. שמונה שעות הלכתי בלי לעצור, בלי לדעת אנה אני הולך.

כמו בחזיון תעתועים או בתמונה מספר של קרלוס קסטנדה הגיח מקצה המדבר טנדר ישן. הנהג יצא ממנו ושאל אותי אם אני רוצה פיוטה (במקסיקו רק לילידים מותר לקטוף פיוטה, שוטרים רבים מסיירים במדבר ומנסים לסחוט אחרים שבידיהם מצאו את הקקטוס). אני רוצה, אמרתי לו, אבל כסף לשלם אין לי. הוא הסתפק במה שהיה בכיסי, והוציא מתא המטען סכין עצומה. הוא החל ללכת, הסכין

שעונה על כתפו, ואני אחריו, כיצחק המובל אל הר המוריה. בעיניים מיומנות הוא זיהה מרחוק מושבה של קקטוסים קטנים, מנומרים נקודות לבנות, צומחים תחת שיח מדברי. בזהירות הוא חתך ארבע פקעות, הניח אותן בכף ידו והסיע אותי בחזרה אל הכפר.

באותו הלילה בלעתי את ארבע הפקעות המרות. ישבתי במרפסת שמחוץ לחדר והמתנתני. עוד לפני ש"עלה לי", המדבר כולו התעורר לחיים. זה היה לילה של ירח מלא. קולות של חיזור והזדווגות, ציד וכאב, נהמות מעמקים של בדידות חייתית - כולם עלו מהעמק. עד מהרה נכפלו כל אלו עשרות מונים. עתה היו קרובים מאוד עד אימה ונוספו אליהם חזיונות בהירים של בעלי החיים המדבריים, של יצורים אחרים, של תמונות שונות מעברי ומחיי אנשים שאיני מכיר ושל דמויות היסטוריות שונות. בעיקר זכורה לי דמות אחת שחזרה שוב ושוב בהזיות: כומר נוצרי גנדרן בן ימי הביניים, קדוש בעיני הציבור אבל חוטא גמור בסתר, שהקפיד לתעד את חטאיו כדי שאחרי מותו ידעו איזה קדוש הוא היה.

אמרו שהוא משוגע מפני שטען שהטראומָה [שבת מקסיקני ילידי] אוזנים באמת. כשביקר כאן עוד הייתי ילד [...] כתבתי עליו שיר. אף אחד לא אהב אותו, חשבו שהוא משוגע; טיפלו בו במכות חשמל. אבל לא, הוא היה מלא חיים, הוא לא אכל הרבה [...] לפני שמת הוא נעל את נעליו ויצא למקסיקו כדי לרפא את עצמו באמצעות פיוטה. אבל הוא מת [...] עינו אותו באכזריות בלי סיבה, והוא מת כמו שישו מת. (ארסמו פלמה, משורר בן הטראומרה, מתאר ממרחק שבעים שנה את הביקור של אנטוניו ארטו במקסיקו)^[1]

מסע בזמן - זו ההבטחה הגדולה ביותר שגלומה בחוויה הפסיכדלית. חלל העולם מלא בשיירי תפילות, לחשים, ציורים ומחוות מתרבויות שאינן עוד. אבק ציוויליזציות שהתפוררו משייט באוויר, נסתר בדרך כלל מהעין האנושית. לאורך הדורות דבקו חלקים אחרים בתודעה, התבייתו והידלדלו. אמרסון טען כי בכל תודעה אנושית טמונה ההיסטוריה האנושית כולה, וכי כל אדם יכול לקרוא בתוך נפשו את כל תולדות העמים והדתות. "בפולחן של משה, זרתוסטרה, מאנו או סוקרטס", כתב, "איני מוצא שום דבר עתיק, הם שייכים לי לא פחות משהם שייכים לעצמם".^[2]

החוויה הפסיכדלית מעוררת רגשות עזים - אימה, התפעלות וצחוק. רגשות שקשה לאחוז בהם עם התפוגגות השפעת הסם או להשוות אותם לאחרים. ככל שחשבת יותר על טבעם של רגשות אלו, הלכתי והשתכנעתי בכך שהם שייכים לנפש בת עידן אחר. אפשר שהסמים האלה מפחים חיים בחלקים קדומים, רדומים ואטוויסטיים של הנפש, אשר השתמרו והתנוונו לאורך הדורות, או אולי הם מעוררים היזכרות בריטואל שטמון בזיכרון הארוך, חוצה התקופות, של הנפש האנושית.

הרי כך מתעוררים לחיים זיכרונות, באמצעות חוליה - במקרה זה, צמחים שהשתמרו לאורך השנים והם אדישים לשינויים שחלו בתרבות האנושית - שמתווכת בין נקודות שונות בזמן. ריטואלים קדומים רבים התבססו על חניכה ופולחן באמצעות נטילת סם משנה תודעה: הקיקיון במיסטריות של אלואיס, היין בחגיגות הבקכיות, הפטריות והפיוטה בדתות הפרה-היספניות של יבשת אמריקה.

הריטואל, מופע הראווה האמנותי-פולחני, היה ליבה הפועם של החברה המסורתית. הוא כרך בין התפעלות אמנותית, ידע ופולחן. כל אלה היו שיא חייהם של מי שחיו באותן החברות ולא חלק נפרד מהחיים, כפי שהמדע והאמנות הם בתרבויות בנות זמננו. מאז ניסתה האמנות להחיות את העוצמה הריטואלית - האופרה של וגנר או תיאטרון האכזריות של ארטו - אבל לשם כך דרושים גם תודעה אחרת, נפש אחרת וחינוך אחר, שאינם תמיד בנמצא, ולא רק אמנות אחרת. כמובן, החוויה הפסיכדלית לא מקימה לחיים את הריטואל, אבל היא מעוררת - ולו להרף עין - את התגובה שהוא מעורר בלב המשתתפים בו.

ישבתי עוד שעה קלה במרפסת, מתבונן, סביל, בחיזיון וברגש שהוא מעורר, עד שלפתע הכתה בי ההבנה. כאילו יד שחורה הגיחה מאחוריי, הכתה בגבי וטלטלה אותו. אותו הכומר, אותו קדוש חוטא מסתורי שראיתי שוב ושוב, לא היה זר לי. הוא לא היה אלא המשורר ואיש התיאטרון אנטונון ארטו בתחפושת מחוכמת. הוא לבש את הבגדים שבהם הופיע בתפקידו ככומר בסרט על משפטה של ז'אן דארק. אכן, מסע בזמן, אבל לא אל ריטואל קדום אלא אל ליל פיוטה אחר, שהתקיים שבעים וחמש שנה קודם לכן במדינת צ'יוואווה מקסיקו.

בשנת 1936 עלה ארטו על אונייה שהפליגה מצרפת אל העולם החדש. הוא היה אחוז ייאוש וקבס מחבריו לתנועה הסוריאליסטית בעקבות הצטרפותם למפלגה הקומוניסטית, ומאירופה בכלל - "מקום שבו כולם מדברים על קידמה רק משום שנואשו מכל תקווה להתקדם", כלשונו.^[3] הוא הגיע רכוב על סוס אל ההרים במחוז צ'יוואווה, אל בני שבט הטראומרה, קבוצה ילידית שחבריה נודעו בעמידותם לתנאי חיים קשים ובריטואלים עתיקים שנסבו סביב הפיוטה והריקוד שהוא מעורר.

ארטו תיאר את הטראומרה כבני אלים - "חיים כאילו הם כבר מתו" - או כפי שאנשים חיו לפני המבול, בזים לציוויליזציה, מצייתים לעקרונות פילוסופיים קדומים, לא מתעייפים לעולם, חסינים לכאב ולקור העז ששורר על פסגות ההרים שבהן הם מתגוררים בחודשי החורף. ארטו, לעומת זאת, היה אז חולה וחלש, מוכה תסמיני גמילה מהרואין. הוא בקושי הצליח לשבת על גב הסוס שהוביל אותו אל הטראומרה מבלי ליפול; מלוויו הניחו בידיו את המושכות כאילו היה בובת נטולת חיים, איש אבן.

בכל מקום ראה ארטו את המוות. על הר שעליו ציירו הטראומרה ציורים סמליים ראה אנשים טבועים, מבותרי איברים, אדם שבמקום ראש יש לו נקב שמבעדו מופיעים לחלופין השמש והירח. מבין כל הציורים, כתב, לא הייתה צורה אחת שלמה, לא היה איש אחד שלא נראה כאילו נפלט משדה קטל; זו חברה שמאבקים פנימיים שיסעו אותה.

הוא בישר להם שלא בא אליהם כתייר, אלא כמי שמבקש ללמוד אמת שאבדה לאירופה. קודם לכן ניסה להחיות את הריטואל דרך מהפכה באמנות של אירופה - בתיאטרון ובקולנוע - או דרך פרשנות לעדויות היסטוריות (בספרו **הליוגבלוס** על הקיסרות הרומית במאה השלישית לספירה),^[4] ואילו עתה ביקש

לחזור אל המקור וללמוד ממנו. בני הטראומה השיבו לו (אולי בדמיונו, תקשורתו עימם הייתה מוגבלת ובאמצעות מתרגם) שאולי יוכלו להיעזר בנוכחותו של מי שבא מעבר לים, בן תרבות אחרת, כדי לחצות "סף חדש" בטקס הפיוטה.

ארטו ישב על האדמה וצפה בטקס - רצף של תנועות, מחוות, יריקות, שירים וצעקות, שמבצעייהם, כך אמרו, אינם מצייתים לרצונם אלא לכוח חיצוני, ciguri, שמזוהה עם הפיוטה. לא ברור בדיוק מהם העקרונות הפילוסופיים שלמד ארטו בשלושת הימים שבילה בהרים (שהרי הידע של הריטואל בלתי נגיש למי שנמצא מחוצה לו), ימים שנראו לו אז, כך כתב בדיעבד, המאושרים בחייו.

ארטו היה שם באותו הלילה, מחופש לכומר. ואולם כשהבטתי בעיניו ראיתי בעיקר אדם טובע. הגעגוע אל החברה המסורתית ואל הריטואל - לא כאפשרות של האמנות או של המחשבה, אלא במובנו המקורי בקרב בני החברה המסורתית - אינו אלא הפניית עורף לחיי העולם הזה. זו בחירה לחיות כמומיה (דימוי של ארטו) בעולם שאיננו, בחירה שאופיינית לתקופות של שקיעה בחיי האדם, בחיי העולם, אך אין בה שביב של נחמה. העולם כבר אינו תיבת תהודה למוזיקה שמלווה את ריקוד הפיוטה של הטראומה.

גואה בי דבר נורא. דבר שלא בא ממני, אלא מהצללים שבתוכי, היכן שנשמת האדם לא יודעת

היכן היא מתחילה והיכן היא נגמרת, או מה גרם לה להתחיל להתקיים כפי שהיא רואה את

עצמה. (דברים שאמר איש דת מהטראומה לאנטון ארטו לפני טקס הפיוטה)^[5]

הפיוטה הוא בעל השפעה ממושכת במיוחד - יותר משתיים-עשרה שעות. הטריפ שלי החל בשעת בין ערביים, הגיע לשיאו בשעת לילה, עת השתוללה אורגיה חייתית במדבר, ושכך רק אחרי הזריחה. רוב אותו הזמן, לא הזכרתי זאת עד כה, עבר בסבל. מיץ הפיוטה מתפשט במחזור הדם כלענה מרעילה, מעורר בחילה והקאות וצמרמורות קור (אין בי טיפה מחוסנם הגופני של המקסיקנים יושבי ההרים), אך עז מהסבל הגופני הוא הסבל הנפשי. המחברות שכתבתי באותו הלילה וגם במהלך טריפים קודמים מלאות בתיאורים של סבל: תחושה כי הגוף והתודעה מצייתים לכוח חיצוני שאינו מובן להם, אימה קיומית (angst), חשש מהתפרקות או מחיקה של התודעה. קל לשכוח שהחוויה היא זמנית; ארוך ככל שיהיה הלילה, השמש תזרח. אבל חוויית הזמן במצב התודעה האחר, כמו חוויית הזמן של הריטואל, היא סובייקטיבית. האם לא ייתכן, כמו בסיפור מדע בדיוני, שלילה אחד ייחווה בתודעה כמאות שנים (חשש שכיח, נדמה לי, במצבים כאלה)?

בכל התנסות פסיכדלית עזה מתרחש מפגש או מאבק בין שני יסודות מנוגדים. מן העבר האחד יסוד נוסד הרמוניה וצלילות, צר צורות בהירות ומעורר הנאה שמקורה בהערכה שוות נפש, צוננה (קרוב ליסוד האפוליני באמנות, כפי שניטשה מגדיר אותו - יסוד שמזוהה עם מצב החלום ועם אמנות הפיסול); מן העבר האחר יסוד שמשטש את הגבולות בין הצורות השונות, משרה תחושה של התמזגות בין גופים ותודעות להנאה או לאימה אקסטטית (קרוב ליסוד הדיוניסי, שמזוהה עם שכרות, עם פולחני האל

דיוניסוס ועם מוזיקה). היסוד הדיוניסי, מרפה האיברים, מטשטש הגבולות, הוא הגורם לחלק מהסבל שרוך בחוויה הפסיכדלית. מדובר בסבל שנגרם לכל תודעה הדבקה בהרגליה - להפריד, להמשיג, לתחום גבולות; מרגע שנגמלת התודעה מהרגלים אלו שלה, הסבל פוסק וההנאה תופסת את מקומו.

הדיוניסיות, כמו החוויה הפסיכדלית, היא מצב של שיגעון זמני, והסבל שהיא גורמת אינו שונה כל כך מסבלם של סכיזופרניים (ראשוני חוקרי האל-אס-די חשבו על המצב הפסיכדלי כעל פסיכוזה זמנית, הנחה שמאז נטשה). ריבוי קולות, הזיות (בדרך כלל חזותיות בחוויה הפסיכדלית, קוליות אצל סכיזופרניים) ודלוזיות (שיפוטים זרים של המציאות) מאפיינים את שני המצבים. אבל החוויה הפסיכדלית, בניגוד למחלת הנפש, מוגבלת בזמן. היא גם אינה כרוכה ביחס החברתי והרפואי לחולי נפש, שלא פעם מחמיר את מצבם (נדרשה מידה לא מבוטלת של נאיביות מדעית כדי לחשוב על הסמים הפסיכדליים כמדמים מחלת נפש. אדם חי בתוך העולם, לא רק מתבונן בו מבחוץ, ואת היחס אל חולי נפש אי-אפשר לדמות בהתנסות חד-פעמית).

תחושת הרווחה שמאפיינת את סוף הטריפ מזהה בחברה המסורתית, ובמידה רבה גם בשימוש המודרני בסמים אלו, עם איחוי או לידה מחדש. כך, בתחילת ריטואל הפיוטה שבו השתתף ארטו, התנפל עליו המרפא כשחרב בידו, דקר אותו והקיז טיפה מדמו. בסופו של הריטואל הוא חוזה בהגלדה סמלית של הפצע, "תפירת העור" ולידה מחדש, כלומר, השבת הגבולות שהתערערו בין אדם לבין העולם. זה טקס חניכה שבו הנחנך פוסע אל מעבר לגדרי הסדר, אל חושך על פני תהום, אנרכיה, כדי לחזור אליהם מחוזק. להשיב את הסדר שנגזל ולזכות שוב בתחושה של אחדות ושל שליטה.

אין ספק שבסמים פסיכדליים גלומים כוחות מרפאים, מאחים והרמוניים, שעשויים להקל על סבל ולנסוך תחושת ביטחון. אבל היסוד הדיוניסי של הנפש - השיגעון הזמני או השכרות - שמילא תפקיד מכריע בריטואלים הפסיכדליים הקדומים - אינו ביצה שיש לייבש או ארץ שממתינה שיישבו אותה. הכאוס, האנרכיה, השיגעון הזמני של דיוניסוס, הם כוח יוצר הכרחי במחשבה ובאמנות ובכל תודעה חזקה. הסם הפסיכדלי מעניק לנפש את מה שהעניק הסוריאליזם לאמנות: ערעור עקרונות, פירוק יסודות, ניקור גידי התודעה, שיט במים השחורים נטולי הנתיבים של הדיוניסיות. למה זקוקה התודעה בת זמננו יותר מאשר לדיוניסיות? מה, אם לא הדיוניסיות, יכול להציל את הנפש בת זמננו מההאחדה חסרת התקדים של כל התודעות, מהתמכרות לסדר ולשליטה? ההיגיון הפסיכיאטרי, למרות פשיטת הרגל הרעיונית שלו, ממשיך ליהנות כיום מהשפעה עצומה, מצמיחה ומשעבדת על כל חלקי החברה. כל מה שכונה בעבר אופי או מוזרות אנושית משויך כיום אל הפתולוגיה, ומטופל בהתאם.

יותר מכך, הדיוניסיות היא תרופת נגד לאימה הגדולה שמאפיינת את התקופה הנוכחית: החרדה מכיליון פיזי או רוחני של העולם ושל אינספור כיליונות פרטיים שיקדמו לו; אימה שמובילה לפסימיזם שפוף קומה ולנסיגה מלנכולית מן החיים, לציניות או לאווירה של "מחכים לברברים". בחוויה האנושית מתקיים מתח בין הקץ (צילו של מלאך המוות) ובין האבסורד (נוכל במצנפת). השיגעון הזמני הדיוניסי מזכיר לאדם מוכה החרדה או לתרבות מוכת האימה, מחשבת הקיצין, כי מעולם לא היה "הכול" - תודעה אחת, תרבות אחת - שאותו אנו עלולים לאבד. בעבור התודעה הדיוניסית, האובדן הוא כבר עובדה מוגמרת, הוא מושא לצחוק ולא לאבל.

דבר מעין זה כבר אירע, לדוגמה, בסוף המאה החמש-עשרה, אז תפס מוטיב השיגעון את מקומו של מוטיב המוות ביצירה האירופית. במקום יצירות ברוח **ריקוד המוות** (*danse macabre*), שניסו לתת פנים למוות, הופיעו יצירות בסגנון **ספינת השוטים** של הירונימוס בוש, שחשפו את היסוד האבסורדי של הקיום, וכך ניסו לפרק את אימת הקץ מנשקה. "החיים עצמם לא היו אלא חוסר-שחר", כותב על כך מישל פוקו, "מלים של סרק, המולת שרביטי ליצנים ופעמונים. הראש, שסופו להיות גולגולת, ריק הוא כבר".^[6]

הדרך אל הדיוניסי קשה ומפחידה. תביעותיו של דיוניסוס טוטליות ואכזריות: פולחן דיוניסוס מסתיים בביתור איבריו של שור, זיכרון לסופו הטרגי של דיוניסוס בידי הטיטאנים (במחזהו של אוריפידס, המלך פנתיאוס המחופש לאישה הוא זה שהבקכות מבתרות את איבריו). דרך זו היא אולי קשה מנשוא לתודעה בת זמננו. הדי דיוניסיות רחוקים ואי-אפשר לחדש את הריטואל הקדום. אבל לא כל הנתבים אל דיוניסוס הסתתמו. השירה, הפילוסופיה והדרמה מעוררות נוכחות מתמשכת, מלאה, של האל המשוגע, נוכחות שאפשר להמשיך ולאחוז בה לאורך זמן. החוויה הפסיכדלית מציעה גם כן דיוניסיות עזה אך חולפת, מופשטת מתוכן "עתיק" אך שווה לכל נפש, לטוב ולרע.

הם מרעילים את סמי ההזיה ומשתלטים עליהם.

(ויליאם ס. ברווז)

עד כה תיארתי את ההתנסות הפסיכדלית מבעד לפשפש המחשבות שלי וההתנסויות שלי (באל-אס-די, בפסילוסיבין, בפיוטה ובאיוואסקה). אין דרך אחרת לחשוב לעומק על חוויות אלו. גם אם לפעמים היו אלו הזיותיהם של אחרים שראיתי - רובם ככולם שוכני עפר - באותו הרגע הן היו שלי ורק שלי. אבל לחוויה הפסיכדלית כיום יש צדדים אחרים, קרובים יותר לרוח התקופה הנוכחית, ולאו דווקא מלבבים.

סמים משני תודעה מעוררים תגובות שונות ותלויות הקשר. המושגים set ו-setting שטבע טימותי לירי מצביעים על שני ההקשרים המרכזיים: set הוא הלך הרוח האישי והתרבותי שבו שרוי המשתמש, ו-setting הוא הסביבה המיידית הפיזית והחברתית שבה הוא נמצא. כך, ההיסטוריה של התקבלות הסמים הפסיכדליים בארצות הברית ובאירופה היא במידה רבה המשך של המלחמות לכיבוש העולם החדש; מאבק בין דת שבמרכזה נמצא האל האחד או התודעה האחת ובין דתות שבהן היו אלים שונים ותודעות שונות. סמי ההזיה נתפסו כתחליף פגאני ומסוכן ללחם הקודש, פולחן עגל זהב שמציע חוויה ישירה יותר, סובלימטיבית פחות, של הקדושה. במקסיקו, הכנסייה הקתולית ולאחר מכן גם הרפובליקה דיכאו את הריטואלים של פטריות ההזיה ושל הפיוטה, אך אלה המשיכו להתקיים במחירת. רק בשנות החמישים של המאה העשרים החלו אירופה וארצות הברית להתוודע באופן משמעותי לחוויה הפסיכדלית. בעיקר בעקבות גילוי תכונותיו של האל-אס-די בשנות הארבעים, לאחר שסונתז לראשונה ב-1938.

לעומת החברה המסורתית, המבוססת על ציות לסדר שנוצר משיווי משקל בין כוחות שונים, אנושיים ובלתי אנושיים, החברות המודרניות מבוססות במידה רבה על שליטה מרכזית. לכן אין זה מפתיע כי הראשונים שגילו עניין בסמים הפסיכדליים בארצות הברית היו שירותי הביון והצבא. הסי-איי-איי ערך סדרה של ניסויים (פרויקט MKUltra) שנועדו לבדוק את האפשרות להשתמש באל-אס-די כסם אמת או כאמצעי לשליטה מחשבתית (ברית המועצות כנראה עוד הקדימה אותו בכך; בורוז כתב לאלן גינסברג שכשחיפש איוואסקה באמזונס, רבים אמרו לו שכבר ב-1927 היו שם הסובייטים ולקחו עימם כמויות עצומות של הסם).

בשנות השישים והשבעים כבר התרחב השימוש בסמים פסיכדליים בארצות הברית ובאירופה. השימוש בהם עדיין היה מזהה עם כמה מהמוטיבים של הריטואל הקדום (המדריך של טימותי לירי לחוויה הפסיכדלית מבוסס על **ספר המתים** הטיבטי), אבל עתה כבר הוטבע בו חותם התקופה - הפרובוקציה ההיפית מזה והפאניקה השמרנית מזה. כיום, עם הזדקנותו והתיישבותו של הדור ההיפי ושגשוגו המחודש של המחקר הפסיכדלי, הצטמצם המרחק בין שני הקטבים. הסמים האלה עושים את דרכם, לטוב ולרע, אל מרכז החברה הבורגנית. את מקום הכתיבה המסחררת (גם אם לעיתים דלה) של שנות השבעים על החוויה הפסיכדלית תפסו ספרים מתונים יותר ומזמינים יותר לקהל הרחב, אך גם מרוששים מעומק אינטלקטואלי או אסתטי, כמו **איך לשנות את דעתך** של מייקל פולן.^[7]

מאחורי ההתעוררות הפסיכדלית של השנים האחרונות עומדות במידה רבה שתי קהילות: הפסיכיאטריה ועמק הסיליקון. נראה שהן מצאו את הנוסחה להשתמש בכוחותיהם של הסמים הפסיכדליים בלי שאלו יערערו על ערכי החברות שאליהן הם משתייכים, אלא להפך - ישמרו אותם ויחזקו אותם.

הפסיכיאטריה, כמו המרפאים בחברה המסורתית, מבקשת לזמן באמצעות הפסיכדליה חוויה של לידה מחדש או חזרה אל הסדר. הסדר שבו זוכים המטופלים אינו סדר קוסמי, אלא סדר פסיכולוגיסטי. הטיפול הנפשי באמצעות סמים פסיכדליים מחזיר את המטופל אל "טראומה" או אל סצנה בראשיתית. מחזיר - בעקיפין, באמצעות חלימה פקוחת עיניים או התוודעות לעולם של סמלים שמתייחס אל הטראומה, או במישרין, באמצעות הבזקים של העבר (פלשבקים) או החייאת זיכרונות מודחקים. נראה שבכך יצליחו להקל על סבלם של רבים. אבל כוחם לרפא את מקורותיו העמוקים יותר של הסבל, אלה שחורגים מעולם הנפש והטראומה, הוא מוגבל. בדומה לכך גילו אנשי הייטק כי שימוש בסמים פסיכדליים - פטריות פסילוציבין או אל-אס-די - במינונים נמוכים (micro-dosing) משפר את תפקודיהם היצירתיים ומסייע להם לפתור בעיות שברך אחרת היו מתקשים להתגבר עליהן. כך הצליחו להפיק תועלת מאותם החומרים: יצירתיות, יצרנות, הרמוניה.

בשני המקרים מדובר בגרסה הומיאופתית, מהולה, מוחלשת ובלתי מאיימת של הדיוניסיות. אלא שאין אוקסימורון גדול יותר מדיוניסוס הומיאופתי. האם יש בכך מימוש אירוני של התוכנית להשתמש בסמים הפסיכדליים ככלי נוסף לשליטה? "דמיון לך צבא של זומבים נשלטי טלפתיה צועדים בכל מקום",^[8] כתב בורוז לגינסברג, בתגובה למכתב שקיבל מהפסיכיאטר והמהפנט שלו לואיס וולברג על ניסויים סודיים של ארצות הברית בסמים פסיכדליים. ייתכן שהזומבים כבר צועדים.

[1] † Lars Krutak, "(Sur)real or Unreal? Antonin Artaud in the Sierra Tarahumara of Mexico," *Journal of Surrealism and the Americas* 8(1), 2014, pp. 28-50, p. 40

[2] † Brooks Atkinson (ed.), *The Essential Writings of Ralph Waldo Emerson*, New York: The Modern Library, 2000, p. 239

[3] † Antonin Artaud, *The Peyote Dance*, trans. Helen Weaver, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1976, p. 3

[4] † אנטוון ארטו, **הליוגבלוס, או האנרכיסט המוכתר**, בתרגום אוולין עמר, תל אביב: בבל, 1995.

[5] † ארטו (לעיל הערה 4), עמ' 37.

[6] † מישל פוקו, **תולדות השיגעון בעידן התבונה**, בתרגום אהרן אמיר, ירושלים: כתר, 1986, עמ' 20.

[7] † מייקל פולן, **איך לשנות את דעתך: מה מחקר הפסיכדלים החדש מלמד אותנו על אודות תודעה, מוות, התמכרות, דיכאון וטרנסצנדנטיות**, תל אביב: פן הוצאה לאור, 2020.

[8] † William Burroughs and Allen Ginsberg, *The Yage Letters*, San Fransico: City Light Publishers, 1981

יותם פלדמן הוא יוצר קולנוע וכותב. במאי הסרט המעבדה, עורך המגזין לוט.
